

GIDA ve GELECEĞİMİZ

1990'lar Sonrasındaki

DÖNÜŞÜMÜN DİNAMİKLERİ

OĞUZ OYAN

KÜRESELLEŞME DALGALARI ve GIDA REJİMLERİ

- **Gıda rejimi (GR) kavramı** (H. Friedmann ve Ph. McMichael'dan Z. Aydın): Belirli tarihsel koşullarda uluslararası gıda üretim, ticaret ve tüketimine ilişkin kurumsal yapılar ve kurallar rejimi bütününe içeren dönem.
Küreselleşme dalgalarıyla örtüşen dönemlendirmelere sahip.
- **1.GR:** Yerleşimci Sömürgeci GR: 1870-1914/1930. Kolonyalizm, monokültür İngiliz hegemonyasının geçerli olduğu 1. Küreselleşme Dalgası'na paralel. 1930'larda korumacı eğilimler yeni GR'ni hazırlamakta.
- **2. GR:** Korumacı, Kalkıncı ve Tarımı Destekleyici GR: 1945'ten 1970'lere. ABD hegemonyasının geçerli olduğu 2. Küreselleşme Dalgası'na paralel. GÜ merkezli, ama GOÜ'ler de henüz kalkınmada kararlı. GÜ'de tarım sanayileşiyor, destekler örgütleniyor; çevre ülkeler bağımlılığa ve gıda güvensizliğine doğru kayıyor.

GIDA REJİMLERİ (devam)

- **2.GR:** ABD'nin tarımı hegemonya aracı olarak kullanması: Marshall Yardımı, ihracat destekleri, tarımsal fazlaların hibe/ damping/haksız rekabetle eritilmesi. Yeşil Devrim'in (YD) yeni bir bağımlılık ilişkisi olarak pazarlanması. Çevre ülkelerde tarımdan kopuşlar. Uluslararası tarımsal gıda şirketlerinin peydahlanmaya başlaması. Avrupa'da korumacılığa ve yoğun iç desteklere geçiş; OTP oluşum süreci.
- 1980'ler: 3.GR'nin hazırlandığı neoliberal 3. Küreselleşme Dalgası'nın açılışı. Uluslararasılaşmanın yoğunlaşmaya başlaması, çevre ülkelerinin meta zincirine bağlanma süreci. Batı'nın (ABD, AB, Japonya) gıdada birlikte hegemonyası.
- 3. GR: Küresel gıda-girdi zincirlerinin tüm dünyayı (Rusya, Çin, Hindistan dahil) sardığı, UÖŞ'in denetimine girdiği, DTÖ ve DB'nin merkezi dayatma kurumlarına dönüştüğü, GM'nin yeni bir YD olarak öne sürüldüğü dönem:1990'lar sonrası.

3. GIDA REJİMİ/ 3. KÜRESELLEŞME DALGASI

- 1990'lardan itibaren daha yoğun uluslararasılaşma ve denetim düzenekleri ile pekişen; tedarik zincirinden süpermarket zincirlerine, üretim ve tüketim standartlarının belirlenmesine, sertifikalı ve GDO'lu tohum üretiminden kimyasal girdilere kadar yoğun tekelleşme süreçlerinin çalışmaya başlaması.
- Dünya tarımının yeni bir işbölümüyle, yeni kurumsal yapılarla kontrolü. GATT/DTÖ, IMF, DB, AB, OECD üzerinden yeni dayatmalar dönemi.
- 1994 GATT Uruguay Round bir dönüm noktası.

DTÖ 1995 TARIM ANLAŞMASI: YENİ BİR GIDA REJİMİ

- Ülkeler tarımsal ürün ithalatında korumayı kaldıracak.
- Tarım ürünleri ihracatına dönük teşvikleri sonlandırarak.
- Tarıma dönük iç destekler tasfiye edilecek.
- İç destekleri tarımsal hasılanın %10'unu aşmayanlar «de minimis» içinde. Türkiye bu kapsama girmeyi başarsa da, 1996 sonrasında GB ve 2000 sonrasında IMF/DB gözetimine girerek geri adımlar atacak.
- Dünyada kazanımlar: 1997/98 Asya Krizi sonrasında 1999 Seattle tepkileri; 2003'te Cancun (Meksika)da GOÜ'lerin ortak davranması.

DTÖ TARIM ANLAŞMASININ YAN YOLLARI

- İkili veya çoklu tarım anlaşmaları.
- Uluslararası finans kuruluşlarının (IMF-DB) program dayatmaları.
- AB/NAFTA gibi ekonomik bütünleşmeler: GOÜ'lerin bağımsız tarım pol.'nın sonu.

Türkiye son ikisinin kısılcasına sokuldu. GB, tarımı sözde kapsamıyor!

- Tavizli tarım ürünleri GB kapsamında; ayrıca düşük gümrüğe tabi kategori var. 1996 öncesinde tavizli ürün kategorisi %7 kadar ürünü kapsıyordu, 1996 sonrasında bu oran %33'e çıktı. –İşlenmiş tarım ürünleri, sanayi ürünü sayıldığından GB kapsamında! Ve burada Tr'nin negatif bilançosu büyüyor.

TOHUM VE İLAÇTA TEKELLEŞME

- Dünyanın en büyük 10 firmasının tohum satışlarında pazar payı :%73
2009'da dünya tohum pazarı 27,4 milyar dolardır. Yerli tohum kullanımı
üretimi/kullanımı halen yüksek; bu nedenle pazar boyutu görece zayıf. (73)
- Dünyanın en büyük 10 firmasının tarımsal ilaçlarda pazar payı: %89
2009'da dünya tarım kimyasalları pazarı 44 milyar dolardır.
- Tohum firmalarından beşi aynı zamanda kimyasal ilaçlar listesindedir:
Monsanto (ABD), Syngenta (İsviçre), Dupont (ABD), Bayer (Almanya), Dow
AgroSciences (ABD).
- Monsanto, ayrıca, GDO'lu tohum piyasasının tamamına yakınına hâkim.

TEKELLEŐMENİN DOYUMSUZ İŐTAHI

- Tohum piyasası görece zayıftır, çünkü birçok ülkede yerli tohumların üretim ve kullanımı birçok üründe hala ağırlıklıdır. Eğer bu direnç tam kırılabilseydi 2009'daki pazar büyüklüğünün 27 yerine 73 milyar \$ olması beklenirdi!
- Çiftçiyi ürettiği tohumdan ayırmanın iki yolu var: 1) ürün-tohum-ürün döngüsünün kırılarak çiftçinin tekrar tohum elde etmesini engellemek. 2) Fikri mülkiyet hakları sistemiyle (TRIPS) tohumların tekrar kullanılmasına, takas/ticaret konusu yapılmasına hukuki/yasal engeller koymak.
- Birincisinin yolu hibrit tohumların geliştirilmesiyle açılmıştır. Popülasyon ıslahı ikinci plana atılmıştır. Devamında süreç kendi kendini yokeden (terminator) tohumlara kadar gidecektir: GM'nin piyasaya teslimiyeti.

GENETİK MÜHENDİSLİĞİ: DEVRİM Mİ?

- Şimdilik YD'den öte değil. (YD: Üretimi hedefleyip bölüşümü ıskalamak).
- GM, GD ile açlığı yoketme potansiyeline sahip değil. Transgenetik teknoloji, gıda güvenliği ve gelir dağılımını yok sayıyor. Teknik, ekonomiyi yok sayıyor. FAO: 800 milyon insan açlık tehdidi altında.
- Cartagena Protokolü, GDO'lu ürünlerin ticaretinde ülkelere yasak koyma hakkını tanıyor ama birçok ülke bu Prokokole katılmadı. GDO ürün ekili alanlar 1996'da 1,7 mn.ha.'dan 2000'de 44,2 mn.ha'a, 2014'te 181,5 mn. ha.'a yükseldi.
- Temel sorun: Biyoteknolojide kamunun AR-GE'yi özele devretmesi.

UÖŞ'LERİN PATENT SİLAHI (TRIPS)

- Ticarete Entellektüel Mülkiyet Hakları (TRIPS), çevre ülkelerini kendi kaynaklarını kullanamaz duruma düşürmekte, biyoçeşitliliği geriletmekte, tekerciliği pekiştirmektedir. Kârları güvenceye almak için ülkelerin gıda güvenliği hiçe sayılmaktadır.
- Biyo-korsanlık: Biyolojik kaynakların AGÜ'den ticari amaçlarla gaspedilmesi. (Kavram, 1999'da Nuffield Vakfı'nın). Hindistan: Neem ağacı pestisiti ile Basmati pirinci örnekleri: Bu korsanlıklar DTÖ'nün TRIPS koruması altında yapılıyor.
- Çiftçiler arasında tohum takasına, biyoçeşitliliğe öldürücü darbeler vurulmakta. Oysa FAO: "Biyoçeşitlilik insanlığın sürekliliği için temel koşuldur" demektedir. FAO'ya göre 20. yüzyılda biyoçeşitlilikteki kayıp yüzde 75!!! Terminator tohumlar gelecekte bunu katlayabilir.

TÜRKİYE'DE UÖŞ EGEMENLİĞİ

- 2004'te İslahçı Haklarının Korunması Kanunu, 2006'da Tohumculuk Kanunu ile tohumda biyoçeşitliliğin sonuna gelindi. CHP'nin Tohumculuk K'nun bazı maddelerinin iptali başvurusunu, AYM 5 yıl sonra görüşüp reddetti. Bu karar, yüksek yargının da uluslararası sistemin çıkar alanı dışına çıkamadığını bir kez daha gösterdi.
- Biyoçeşitliliğe son darbe, bir uyum yasasıyla 2007'de "Yeni Bitki Çeşitlerinin Korunması Uluslararası Sözleşmesi"ne (UPOV) Türkiye'nin 65. üye olarak katılımının sağlanmasıyla vuruldu. UPOV, tohum şirketlerinin güdümündeki 6 Avrupa ülkesince kuruldu. 1990'lara kadar 20 üyesi vardı. UPOV, BM Biyoçeşitlilik sözleşmesi ile çelişmektedir. IMF, DB, DTÖ ve GÜ'ler, GOÜ ve AGÜ'leri UPOV'a girmeye zorlamaktadır. UPOV, bir aldatmacadır.

IMF/DB POLİTİKALARININ HAZIRLANIŞI: İKNA ve ALIŞTIRMA DÖNEMİ

- 1994'ten itibaren Türkiye'de DGD fikrinin bürokrasiye işlenmesi. 1994 Uruguay Round. Dış dinamikler (GATT/DTÖ vd.) tam devrede.
- 5 Nisan 1994 Kararları: Tarımsal desteklemeye yeniden kısıtlama; özelleştirmelere devam.
- 7. Beş Yıllık Plan (1996-2000) metnine göre DGD kaçınılmaz.
- 1998: IMF ile Yakın İzleme Anlaşması. İlk alıştırmalar.
- Kamu maliyesinin ve finansal sistemin büyük bunalımı; istikrar arayışı.
- 9 Aralık 99: IMF'ye NM; 1 Ocak 2000: istikrar ve yapısal dönüşüm programı.

TARIMSAL DESTEKLEME: İNİŞLİ-ÇIKIŞLI

- İlk üç Plan: Destekleme genişliyor; 1969:17, 1970: 22 ürün.
- 1980'lerde büyük daralma: 22 üründen >> 9 ürüne.
İTH>> tarım aleyhine.
- Kur politikası da (yüksek değerli TL) tarım aleyhine çalışmakta.
- 1990'lar dalgalı uyum: 1993: Genişleme; 1994-95: Daralma;
1997-98: Genişleme.
- 2000'lerden itibaren tekrar ve kalıcı olarak daralma.

HAZIRLIĞIN ASIL HEDEFİ

- Asıl hedef: GÜ'lerin UÖŞ'ne Türkiye piyasasına giriş ortamının hazır edilmesi.
- Ekonomide, siyasette, bürokraside ve akademia'da direnç noktalarının kırılması. İdeolojik saldırı/yalanlar eşliğinde fiziki/ekonomik tahribat.
- Gözü kara bir özelleştirme programıyla öncelikle tarımsal KİT'lerin tasfiyesi.
- DB'nın görülmemiş kapsamda yıkıcı bir tarımsal dönüştürme projesi: TRUP
- Tarımsal kooperatifçiliğin agro-sanayiden çekilmesinin sağlanması: 4572 s.K.
- 2001 krizi sonrasında siyasi dönüştürme: 3. GD rejimi şartları tekrar hazır.

NİYET MEKTUPLARININ İÇERİK ANALİZİ

- **MEKTUPLARIN ANA HEDEFİ:** “Tüm dolaylı desteklerden 2002 sonuna kadar vazgeçilmesi ve DGD sisteminin uygulanması”.
- a) **Fiyat müdahalelerinin** sonlandırılması, destekleme fiyatına son verilmesi
- b) **Fiziki sınırlamalar:** Şekerpancarı kotaları, TMO stoklarının azaltılması, tütünde fiziki sınır artı destekleme alımının 2001’de sona erdirilmesi.
- c) **Mali destek sınırlamaları:** TŞFAŞ: Zarar ödeneğinin aşılmaması; yağlı tohum ve bitkilerde primlerin, çayda bütçe ödeneğinin sınırlandırılması; gübre desteğinin tedricen tasfiyesi; TSKB’lere mali desteğin bitirilmesi (4572)

MÜDAHALE ARAÇLARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ

- d) **Özelleştirmede orta vadeli hedef:** Devletin tarımsal üretim ile tarımsal sanayi üretiminde doğrudan rol almaktan 2002'de çekilmesi. (ZB hariç)
- TŞFAŞ: 2002 sonuna tüm şeker fabrikalarının satılması (2001'de en az 6).
- TEKEL: Tütün ve alkollü içkiler yasalarının 2001'de çıkarılması.
- TCZB: En geç 4,5 yıllık bir süreçte özelleştirilmesi.
- ÇAYKUR: İşletmelerinin özelleştirilmesi.
- TZDK, TİGEM, TÜGSAŞ, İGSAŞ: Hızla özelleştirilmeleri.

DGD SİSTEMİNİN GEREKÇELERİNİN ÇÖKÜŞÜ

- Görev zararlarının şişirildiğinin TCZB örneğiyle kanıtlanması;
- DGD'nin mülk sahibi zengin çiftçilere daha fazla hizmet etmesi;
- Küçük çiftçilerin tasfiyesi (-2,5 mn); ekili alanların terkedilmesi (-3 mn. ha);
- Üretim maliyeti içinde girdi payı artarken katma değer payının gerilemesi;
- Yani, tarımsal girdilerin katma değer yaratma oranının gerilemesi;
- DGD sistemden çıktıktan sonra, yeniden eski destek araçlarına kısmi dönüş.

GÖRÜNMEZ GEREKÇELERİN BAŞARISI!

- Tarımsal KİT'lerin tasfiyesinin yabancı tekellerin nüfuzunun önünü açması;
- Dünya gıda, tohum, ilaç, gübre tekellerinin hakimiyetinin artışı;
- Tarımın net ithalatçı bir sektör durumuna gerilemesinin pekişmesi;
- Tarımda ithal ara girdi kullanımında iki kattan fazla artış olması;
- Gıda egemenliğinde önemli aşınmaların ortaya çıkışı;
- Tarımsal desteklerin milli gelirin yüzde 0,5'i dolayında tutulması: Bu, Türkiye'yi gerçekten «de minimis» kapsamına almak demek. Oran 1/15!!

DİĞER BAZI SONUÇLAR

- Tarımda örgütlenmenin çöküşü: TSKB, TKK, TZOB, ZMO'nun etkisizleşmesi;
- Köylerin boşalması, üreticilerin yaşlanması, tarımın insansızlaşması;
- Meraların gaspedilmesi sürecinin yasal dayanaklara kavuşturulması;
- Elektrik dağıtımının özelleşmesinin yeni maliyet baskıları yaratması;
- Suyun metalaşması baskısı; su ve atık su bedellerinin B.B. ile artması;
- Tarımın GSYH içindeki payının ve istihdam payının hızla gerilemesi.

TARIMSAL DESTEK ÖDEMELERİ (bin TL)

	<u>GSYH'nın %1'ine göre verilmesi gereken</u>	<u>Verilen destek</u>	<u>Destek/GSYH</u>
2006	7.892	4.747	0,60
2007	8.805	5.555	0,63
2016	26.085	11.600	0,44
2017	30.350	12.800	0,42
2018*	34.460	14.514	0,42
2007-2018 toplamı	222.810	102.918	0,46

Çiftçinin devletten destek alacağı: 12 yılda toplam 120 milyar TL!
Devlet bu desteği de ÖTV ve KDV ile GERİ ALMAKTA...

ÖTV ve KDV ile DESTEK GERİ ALINIYOR

Çiftçinin kullandığı mazot örneği.

Çiftçi yılda yaklaşık 4 milyar litre mazot kullanıyor.

1 litre mazotta 3 TL ÖTV ve KDV var.

Yani 12 milyar TL'lik bir vergi sağımı salt mazot üzerinden gerçekleştiriliyor. Gübre, ilaç, traktör vd. hesapta yok.

Oysa 2018 yılı toplam destekleme ödeneği de 14 milyar TL!!

DGD ÖDEMELERİ

<u>Yil</u>	<u>TL/Dekar</u>	<u>DGD ödemesi (mnTL)</u>	<u>DGD/Top. Destek (%)</u>
2001	10	84	-
2002	13,2	1.877	79
2003	16	2.330	81
2004	16	2.480	69
2005	16	2.357	62
2006*	10	2.653	55
2007**	7	2.460	45
2008	7	2.766	43
2009	-	<u>1.079</u>	22
Toplam		18.086 (Mazot+Gübreyle; salt DGD 13.134)	

TARIMSAL İSTİHDAMIN GERİLEMESİ

<u>Yıllar</u>	<u>Tarımsal istihdam (bin)</u>	<u>Toplam istihdamdaki payı(%)</u>
1999	8.856	41,5
2000	7.769	36,0
2006	5.167	23,3
2016	5.577	20,2
2017	5.464	19,4

2000'deki büyük düşüş, 8 yıllık eğitimin sonucu. 2000-2005 arasında 2,5 milyon tarımsal işgücü açığa çıktı. TÜİK 2005 ve 2014 revizyonları: İzlemek zorlaştı.

TARIMIN TOPLAM KATMA DEĞERDEKİ PAYI

Yıllar	Katma Değer içindeki Pay (Aydoğuş)	
1973	21,4	
1979	18,9	
1990	14,4	
2002	8,0	2009 8,1
2012	6,0	2012 7,8
		2013 6,7
		2016 6,2

Kaynak: 1. sütun Aydoğuş; 1973, 79, 90, 2002 ve 12 Girdi-Çıktı tablolarından.
2. sütun: Cari fiyatlarla tarımsal hasıla/ GSYH.

TARIMDA DIŞ TİCARET DENGESİ (mn.\$)

Dış ticaret dengesi 2003-2017 arasında yalnızca 2005 ve 2006'da olumlu. Kalan 13 yılın hepsinde olumsuz bakiye veriyor.

2003-2018 (Mart) toplam tarım ihracatı (ISIC, Rev.3) : 68.111 mr.\$.

Aynı dönemin toplam tarım ithalatı : 88.754 mr.\$

AKP döneminin tarımda net dış ticaret dengesi : -20.643 mr \$.

2017 açığı -3.638 mr.\$: Bu açık, 2003-2006 yıllık ihracatından fazla.

İşlenmiş gıda ürünlerinde ise durum görece olumlu.

İşlenmiş Gıda Ürünleri (SITC Rev.3) Dış Ticareti

	ihracat mr\$	ithalat mr\$	ihracat/ ithalat %	Gıda ihr./ top. ihr. %	Gıda ith./ top. lthal.%
2002	3,7	1,9	1,94	10,2	3,7
2016	16,0	10,7	1,49	11,2	5,4

Sonuç: İşlenmiş gıda ürünlerinde de 21. yüzyılda ihracatın ithalatı karşılama oranı düşmektedir. Gıda ithalatının toplam ithalat içindeki payı daha hızlı artmaktadır.

İÇ VE DIŞ KISITLARI AŞABİLMEK

- **İç Kısıtlar:** Kamunun dış ve iç açıkları; bütçe sorunlarının büyümesi. Kamu tasarruf ve yatırım oranlarının yetersizliği.
- Tarımsal destek düzeneklerinin/kurumsal yapılarının tahrip edilmiş olması.
- Tarımda üretici nüfusun yaşlanması ve gençlerin tarımda tutulamaması.
- Göç ve kıyısallaşmaya da bağlı olarak işlenemeyen alanların çoğalması.
- Üretici gelirlerinde istikrarsızlık ve refah taleplerinin karşılanamaması.
- Tarımsal işletme yapısının gerilik unsurlarını koruması, düşük verimlilik.

Dış Kısıtların Direngenliği: Gene İç Dinamiklerin Yetersizliği

- AB yükümlülüklerini yeniden pazarlık etme kapasitesinin düşüklüğü.
- Uluslararası finans kuruluşlarının ve UÖŞ'nin baskılarına direnme güçlükleri.
- Girdi ve pazarlama alanlarında yeni müdahale araçlarını savunamamak.
- DTÖ "Tarım Anlaşması"nın (1995) etrafından dönmeyi başarmışken, farklı bağımlılık ilişkileriyle kısıpaca girmek.
- Dış kısıtları aşabilecek bir siyasi konumlanmaya aday siyasi partilerin ortaya çıkamaması. Sınıfsal örgütlenme tabanının zayıflığı.

GELECEĞİN DÖNÜŞÜMÜNÜN DİNAMİKLERİ

- Tarımı, küresel tarımsal meta zincirinin bir halkası olmaktan çıkarmak; üreticileri ulus-ötesi şirketlerin bağımlısı olmaktan kurtarmak; Tohum K.'nu değiştirmek, UPOV'dan çıkmak; katılımcı araştırma ve ıslahı teşvik etmek.
- Tarımdaki çözülmeyi durdurmak için 2000 sonrasında neoliberal politikalarıyla hesaplaşmak.
- Bunun için ana hedef: Tarımsal KD'nin 1/4'ünün tarıma destek ve yatırım olarak döndürmeyi kesin tanımlanmış yasal çerçeveye oturtmak.
- Altyapı yatırımlarına (sulama, toplulaştırma, Ar-Ge) birinci önceliği vermek
- Bazı tarımsal KİT'leri yeniden kurmak. Kooperatifleşmeyi (TSKB'yi) etkin düzeneklerle desteklemek. İzmir BB kırsal kalkınma modelinden yararlanmak.

GELECEĞİN DİNAMİKLERİ (2)

- AB'nin on yıllarca yıl uyguladığı Fark Ödeme Sistemi'ne geçmek: Hedef fiyat (maliyet+kâr) ile piyasa fiyatı arasındaki farkı devletçe üreticiye ödemek.
- Arz açığı olan ürünlerde fark ödeme sistemini daha cazip kılmak. Arz fazlası olan ürünlerde tersini yapmak.
- Tarımsal/kırsal kalkınma/bölgesel kalkınma politikalarına yeniden dönmek. Havza bazlı planlı kalkınmayı yeniden hatırlamak.
- Gıda egemenliğini yeniden sağlamak ve bunu hiçbir pazarlığa konu yapmamak.
- Toplum ve çevre sağlığını hiçbir kişisel kâr amacına feda etmemek.

ÖNERİLER KATKILARA AÇIKTIR.

TEŞEKKÜRLER